

Оригинални научни рад

Живорад М. МИЛЕНОВИЋ*

Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену

Весна Љ. МИНИЋ**

Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену

ДРУШТВЕНИ САДРЖАЈИ У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА И РАЗВОЈ ИДЕНТИТЕТСКЕ ПРИПАДНОСТИ СРПСКОМ НАРОДУ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ И РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ***

Апстракт: Аутори у раду проучавају допринос друштвених садржаја у настави природе и друштва на развој идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. Полазећи од психофизичког развоја и способности ученика млађег школског узраста, допринос друштвених садржаја истраживан је посредно преко идентификације процена учитеља. У истраживању се пошло од опште претпоставке да друштвени садржаји у настави природе и друштва значајно доприносе развијању осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији код ученика млађег школског узраста. Пошло се и од посебних претпоставки

* ванредни професор, zivorad.milenovic@pr.ac.rs

** ванредни професор, vesna.minic@pr.ac.rs

*** рад је резултат истраживања у оквиру 4 научна пројекта у којима као истраживач и/ или руководилац учествује проф. др Живорад Миленовић: 1) *Материјална и духовна култура Косова и Метохије*, евиденциони број 178028 који од 2010. финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; 2) *Израда софтвера за процјењивање даровитости код ученика*, евиденциони број 19/6-020/961-26/18, који од 2019. финансијски подржава Министарство просвете и културе Републике Српске; 3) *Софтверска подршка за предвиђање усјешности ситуирања*, евиденциони број 19/6-020/961-27/18, који од 2019. финансијски подржава Министарство просвете и културе Републике Српске и 4) *Интерни макро пројекат Иновације у васпитању и образовању*, евиденциони број ИМП 001 који у периоду 2017–2019. финансијски подржава и реализује Учитељски факултет у Призрену, Универзитета у Приштини и два научна пројекта у којима као истраживач учествује проф. др Весна Минић: 1) *Косово и Метохија између националној идентитетској и европских интеграција*, евиденциони број III 47023 који од 2010. финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и 2) *Интерни макро пројекат Иновације у васпитању и образовању*, евиденциони број ИМП 001 који у периоду 2017–2019. финансијски подржава и реализује Учитељски факултет у Призрену, Универзитета у Приштини.

да ће истраживањем бити издвојене компоненте које одређују идентитетску припадност српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији и да не постоји значајна разлика у проценама учитеља о доприносу друштвених садржаја у настави природе и друштва у развијању осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији код ученика млађег школског узраста. Да би се то утврдило, у првој половини 2019. на узорку од 103 учитеља Пчињског округа спроведено је истраживање приказано у овом раду. Подаци прикупљени Скалером – ИПСНКиМРС ($\alpha = 0,812$) обрађени су факторском анализом и анализом варијансе. Факторском анализом су издвојене четири компоненте које одређују идентитетску припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији: 1) идентитет, 2) територијално одређење, 3) друштвена припадност и 4) самоодређење ($KMO=0,715$, $p = 0,000$, $ZB = 58,278\%$). Анализом варијансе је утврђено да не постоји значајна разлика у резултатима три групе учитеља у зависности од процена о доприносу друштвених садржаја у настави природе и друштва у развоју идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији: $F(1, 102) = 1,870$, $p = 0,160$. Најзначајнији резултати истраживања приказани су у форми закључка и дате су педагошке импликације (Табела 6; Дијаграма 2).

Кључне речи: идентитет, национални идентитет, територијално одређење, друштвена припадност, самоодређење

УВОД

Наставни садржаји о друштву и друштвеним односима у настави природе и друштва имају за циљ да ученицима пруже основна знања о друштву и друштвеним односима. Полазећи од сложености и често апстрактности друштвених садржаја, у њиховом избору се посебно водило рачуна од самих карактеристика млађег школског узраста и нарочито психофизичког развоја и способности ученика млађег школског узраста. (Bildiren, 2018; Kiiveri&Maatta, 2012) Ученици млађег школског узраста још увек немају развијено мишљење (Pranzo, 2013; Kiiveri&Maatta, 2012) и уче у реалном окружењу и на очигледним примерима. На такав начин у настави природе и друштва уче наставне садржаје о природи и друштву. Наведено указује да ученици млађег школског узраста и не могу стећи превише знања о друштву и друштвеним односима који би им помогли у развоју осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и националној и идентитетској припадности Републици Србији.

У првим деценијама 21. века, национални идентитет, национална припадност, патриотизам постали су саставни део јавног живота у свим државама са простора негдашње Југославије. То је посебно постало значајно на простору Косова и Метохије након 1999. када је уведен међународни мировни протекторат УН према Резолуцији 1244 Савета безбедности УН.

Појмови и/ или термини национални идентитет, национална припадност, патриотизам нису новина. Они су одувек постојали као значајне одреднице српског народа на Косову и Метохији и целокупној Републици Србији и увек су се користили када је било потребно да се оправдају неки политички захтеви, програми политичких партија, али и наставни садржаји у школским програмима, пре свега историје, социологије, политикологије и наставе природе и друштва нису у довољној мери заступљени. Све то показује да су поменути појмови и термини *историјски дејтерминисани*.

Одређења националног идентитета су бројна и углавном су паралелно повезана са условима њиховог очувања. Један од услова је и очување културног наслеђа на шта указују бројни аутори. (Härkönen&Stöckell, 2019; Polat, 2018) Да би се подстицао, развио и очувао национални идентитет, један од услова је и очување „...континуитета културног наслеђа, односно свесни и активни однос према традицији, чиме се потврђује оно што је непроменљиво и константно“. (Анђелковић, 2018: 87)

Идентитетска припадност у многим државама Европске Уније условљена је процесима модернизације. На то указују бројни аутори у својим радовима и студијама. (Словић, 2014; Milenović, 2011) При том се посебно наглашава „...да с јачањем ове цивилне компоненте долази до слабљења аскриптивне и културне компоненте“. (Лазић и Пешић, 2015: 357) Наведено упућује на закључак да разлике у карактеристикама идентитета постоје у државама са специфичним историјским наслеђем и на основу значаја различитих индивидуалних карактеристика сваког појединца. Поменуте разлике односе се и на дефинисање идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији где су ове промене више него ли у којој другој држави изражене, пре свега полазећи од мултикултуралних и интеркултуралних разлика. На сложеност дефинисања идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији утичу и проблеми који су настали у образовању на Косову и Метохији након успостављеног међународног мировног протектората УН 1999, пре свега на подручјима у централном Косову, Косовском поморављу и Сиринићкој и жупи Гора које нису непосредно повезане са територијом Централне Србије. (Миленовић, 2012; 2010)

Уочљиво је да је дефинисање националног одређења, националне припадности, националног идентитета и осталих појмова и/ или термина сложен и захтеван посао. Има и случајева када национално одређење представљају једноставне ствари. Један од њих је када се на трпезама Аустралије и Немачке појавио егзотични српски специјалитет *српски бурек*. Прича о овом „...нашем извозном бренду који осваја Европу тврдокорним заговорницима континенталних интеграција била је довољна да тренутно ставе у шири контекст: однос *националног идентитета и глобализације*...“ (Раденовић, 2006: 221) Македонски средњошколци су на шкотском сајту представљања

средњих школа Европе, Македонију и њено културно наслеђе представили на тај начин што су приказали фотографије националних македонских јела и специјалитета. Као што се види, *национални идентитет* се у периоду глобализације може промовисати на очигледан и једноставан начин и преко националних извозних брендова.

Приказане критичке анализе показују да међу поменутиим појмовима постоји сличност али и осим термилолошких и суштинске разлике. То се пре свега односи на етнички идентитет под којим се подразумева припадност и идентичност с једном одређеном групом људи и национални идентитет који се првенствено односи на припадност одређеној националној заједници. У контексту овог спроведеног истраживања где се проучава допринос друштвених садржаја развоју идентитетске припадности ученика млађих разредна основне школе српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији, како ова два појма и/ или термина не би дошла у супротности један другом, аутори се се у раду опредељују за појам и/ или термин *идентитетска припадност*. Овај појам и/ или термин и термилолошки стоји и испред одређења српског народа на Косову и Метохи и Републике Србије, али суштински не мења његову суштину и значај. Зато се и може рећи да истовремено представља и вишезначни појам и/ или термин.

Полазећи од приказаних критичких расправа, развој идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији се може посматрати кроз три ниво. Они су: индивидуални, колективни и универзални. Први и основни, али и највиши ниво подразумева да је свака јединка посебна за себе, да има своје индивидуалне посебности које је разликују од било које друге особе. (Миленовић, 2013) Да је свака особа заиста идентична показују и *самосвојност* особе и услед миграција и бројних промена које се дешавају, што се данас и дешава српским народом на Косову и Метохији. То потврђује и студија Амина Малуфа Убилачки *идентитет* у којој он наводи „Откако сам напустио Либан да бих се настанио у Француској, колико ли су ме само пута питали, са најбољим намерама на свету, осећам ли се *више Француз* или *више Либанац*. Вазда сам одговарао исто: *И једно и друго* не из какве бриге за једнакост или правичност, већ зато што бих лагао одговоривши другачије. Оно што ме чини да сам ја *Ја*, а не неко други, јесте то што сам тиме на размеђи две земље, два или три језика, неколико културних традиција. Управо то дефинише мој идентитет“. (2006: 9) Уочљиво је да се индивидуалност, посебност и самосвојност особе карактерише и услед промена ставова јединке под утицајем објективних и субјективних околности у одређеним друштвеним ситуацијама.

Нижи нивои одређења идентитета су колективни и универзални. Колективни се односи на припадност одређеној групи људи, на одређеном

месту и под одређених околностима. Овај идентитет би се највише могао поистоветити са етничким идентитетом. Универзални ниво одређења идентитета представља најнижи ниво. Он се односи на целокупну људску популацију. Као таквог најтеже га је дефинисати и о њему се углавном и недовољно расправља.

Анализом уџбеника наставе природе и друштва се може извести закључак да су друштвени садржаји који се односе на Косово и Метохију и који могу допринети подстицању и развијању идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији углавном занемарљиви. Детаљном анализом уџбеника од 1. до 4. разреда углавном се налази само на неке наставне садржаје који се тичу културног наслеђа Косова и Метохије који у могу допринети развоју идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији. Културно наслеђе Косова и Метохијесе „...само неколико пута помиње у свим уџбеницима од првог до четвртог разреда. Из наведеног разлога, ученици млађег школског узраста са територије централне Србије, о Косову и Метохији и његовом културуном наслеђу, не поседују ни минимум знања. Нешто је другачија ситуација са ученицима млађег школског узраста који живе и школују се на подручју Косова и Метохије. Ови ученици, поред непосредног сазнања у свакодневном животу, о Косову и Метохији уче у оквиру наставних једница које се односе на њихово место и околину у којој се налази основна школа“ . (Миленовић и Симић, 2017: 198)

На основу критичких анализа приказаних у раду, могао би се дефинисати проблем овог емпиријског проучавања. У најширем приступу проблем истраживања је идентитетска припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. Ужи приступ проблему истраживања повезан је са друштвеним садржајима у настави природе и друштва. Прецизније, *проблем истраживања је допринос друштвених садржаја у настави природе и друштва, подстицању и развијању идентитетске припадности ученика млађе школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији.* О овим и осталим проблемима расправљаће се у закључцима истраживања на основу резултата емпиријског истраживања.

МЕТОД

Циљ спроведеног истраживања је да се идентификују процене учитеља о доприносу друштвених садржаја у настави природе и друштва развоју идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. У истраживању се пошло од опште претпоставке да друштвени садржаји у настави природе и друштва

значајно доприносе развијању осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и идентитетске припадности Републици Србији и од посебних претпоставки да ће истраживањем бити идентификоване компоненте идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији; да не постоји значајна разлика у проценама учитеља да друштвени садржаји у настави природе значајно доприносе развијању идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији код ученика млађег школског узраста.

Да би се то утврдило у првој половини 2019. на узорку од 103 учитеља Пчињског округа, спроведено је истраживање приказано у овом раду. Полазећи од карактеристика млађег школског узраста и психофизичког развоја и способности ученика млађег школског узраста, допринос друштвених садржаја у настави природе и друштва у развијању осећаја идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији истраживан је посредно преко њихових учитеља као непосредних учесника у свим фазама наставе природе и друштва. Примењена је дескриптивна и трансферзална метода. Истраживачке технике су анкетирање и скалирање. Подаци су прикупљени комбинованим инструментом процена учитеља о идентитетској припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији (Скалер – ИПСНКиМРС). Састоји се од једног општег питања затвореног типа којим су испитиване процене учитеља о томе у којој мери друштвени садржаји у настави природе и друштва доприносе ученицима млађих разреда основне школе у развијање осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србију. Комбиновани инструмент чини и тростепена скала интензитета сагласности – 1) слажем се, 2) нисам сигуран-а и 3) не слажем се, коју чини 20 ајтема на основу којих су идентификоване компоненте које одређују идентитетску припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. На самом истраживању испитиване су неке метријске карактеристике скале.

Табела 1. КМО и Бартлетов тест сферичности и Кронбахов алфа коефицијент

	КМО	0,715
Бартлетов тест сферичности	χ^2	1042,975
	df	190
	p	0,000
	a	0,812

КМО тест је показао добру вредност (КМО=0,715). Бартлетов тест сферичности је достигао статистичку значајност на нивоу $p < 0,001$ ($p = 0,000$).

(Табела 1) Резултати истраживања указују на факторабилност матрице и оправданост факторске анализе. Поузданост скале испитивана је и Кронбаховим алфа коефицијентом ($\alpha = 0,812$).

Табела 2. Комуналитети (h)

Ајтеми	h
a1	0,439
a2	0,754
a3	0,770
a4	0,500
a5	0,608
a6	0,914
a7	0,316
a8	0,724
a9	0,735
a10	0,436
a11	0,338
a12	0,425
a13	0,769
a14	0,422
a15	0,677
a16	0,590
a17	0,815
a18	0,585
a19	0,332
a20	0,506

Све вредности комуналитета веће су од 0,30 и имају вредности од ($h = 0,316$) код ајтемаседам, до ($h = 0,914$) код ајтема шест, (Табела 2) чиме је задовољен општи Тостенов критеријум.

Подаци прикупљени Скалером обрађени су факторском анализом са Varimax ротацијом и једнофакторском униваријантном анализом варијансе и приказани табелама и дијаграмима.

РЕЗУЛТАТИ

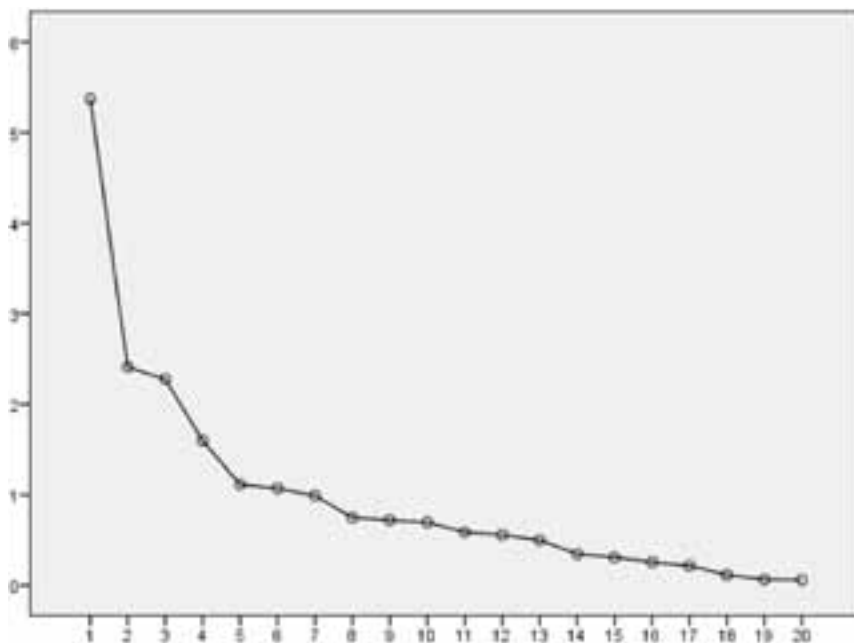
У циљу идентификације компоненти идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији, подаци прикупљени истраживањем подвргнути су анализи главних компоненти факторском анализом са Varimax ротацијом.

Табела 3. Карактеристични коренови и % објашњене варијансе након Варимакс ротације

Главне компоненте	Карактеристични корен	% објашњене варијансе	Кумулативни % објашњене варијансе
1.	5,314	26,570	26,570
2.	2,365	11,823	38,393
3.	2,282	11,412	49,805
4.	1,695	8,473	58,278

Применом Гутман-Кајзеровог критеријума издвојене су четири компоненте с карактеристичним кореном већим од 1, које укупно објашњавају 58,278% заједничке варијансе. (Табела 3)

Дијаграм 1. Идентификација компоненти идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији (ScreePlot)

Прегледом Дијаграма 1, уочљив је најизраженији прелом након прве компоненте, али и прелом након четврте што потврђује избор четири компоненте према Гутман-Кајзеровом критеријуму.

Табела 4. Ротирана матрица факторске структуре према Варимакс критеријуму

Ајтеми	Компоненте			
	I	II	III	IV
a6 Ученици млађег школског узраста су свесни свог порекла.	0,954			
a17 Већина ученика млађег школског узраста зна којој вери припада без обзира да ли похађа верску наставу или грађанско васпитање.	0,893			
a13 Родитељи значајно доприносе стицању знања ученика млађег школског узраста о свом пореклу и вери.	0,875			
a3 У настави природе и друштва ученици млађег школског узраста углавном доста тога науче о свом пореклу и вери којој припадају.	-0,872			
a9 Ученици млађег школског узраста до завршетка 4. разреда потпуно разумеју своју припадност и порекло.	0,850			0,102
a10 Поред школе значајну улогу у формирању идентитета ученика млађег школског узраста имају и њихови родитељи.	0,653			
a5 Познавање своје Ја значајно доприноси ученицима млађег школског узраста у схватању и разумевању сопственог идентитета.	-0,619	0,472		
a8 Неки ученици млађег школског узраста свој идентитет углавном схватају према сопственим особинама.	0,342	0,769	-0,110	
a2 Медији значајно доприносе развоју идентитета ученика млађег школског узраста.	0,414	-0,760		
a4 Ученици млађег школског узраста који су пореклом с Косова и Метохије знатно боље схватају и разумеју значај Косова и Метохије за самоодређење Републике Србије.		0,615	0,321	-0,135
a1 Територија на којој ученици млађег школског узраста живе у највећој мери одређује њихов идентитет.	0,299	0,530	-0,283	
a7 Многи ученици млађег школског узраста који нису с Косова и Метохије имају веома мало знања о Косову и Метохији.	-0,309	0,530	-0,263	
a18 Ученици млађег школског узраста најбоље уче и схватају многе појмове о друштву у некој од група.		0,151	0,746	
a14 Сваки ученик млађег школског узраста је индивидуа за себе и разликује се од осталих ученика.		-0,136	0,629	
a20 Друштвена припадност не подразумева само припадност целом друштву него и мањој групи.	-0,138	0,137	0,608	0,313
a19 Ученици млађег школског узраста су међусобно упућени једни на друге што доприноси развоју њихове свести о значају друштвене припадности.	0,120	-0,148	0,543	
a12 Медији значајно утичу на друштвену припадност ученика млађег школског узраста.	0,114		-0,523	0,361
a15 Углавном сви ученици млађег школског узраста знају шта значи припадност Републици Србији.				-0,818
a16 Ученици млађег школског узраста недовољно схватају значај Косова и Метохије за самоодређење Републике Србије.			0,198	0,735
a11 Самоодређење је слобода једног народа да сам уређује односе на својој територији, што ученици млађег школског узраста не могу да разумеју па им то треба објаснити на њима разумљив начин.	0,104	-0,259	-0,223	0,458

Издвојене су четири компоненте које према проценама учитеља указују на развој идентитетске припадности код ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. (Табела 4)

Прва компонента објашњава 26,570% заједничке варијансе; одређују је девет ајтема (6, 17, 13, 3, 9, 10, 5, 8 и 2); названа је *идентитетски*. Друга компонента објашњава 11,823% заједничке варијансе; одређују је три ајтема (4, 1 и 7); названа је *ширијоријално одређење*. Трећа компонента објашњава 11,412% заједничке варијансе; одређују је пет ајтема (18, 14, 20, 19 и 12); названа је *друштвена припадност*. Четврта компонента објашњава 8,473% заједничке варијансе; одређују је три ајтема (15, 16 и 11); названа је *самоодређење*.

Једнофакторском анализом варијансе истражено је да ли постоји разлика у проценама учитеља о доприносу друштвених садржаја у настави природе и друштва у развоју идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. Учитељи су према степену процена о доприносу друштвених садржаја у настави природе и друштва били подељени у три групе: 1 (мали), 2 (осредњи) и 3 (значајан).

Табела 5. Друштвени садржаји у настави природе и друштва и идентитетска припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији (LeveneStatistics)

Левенов тест	df1	df2	p
1,137	2	100	0,325

Левенов тест није достигао статистичку значајност ($p=0,325$) што показује да није прекршена претпоставка о хомогености варијансе (Табела 5).

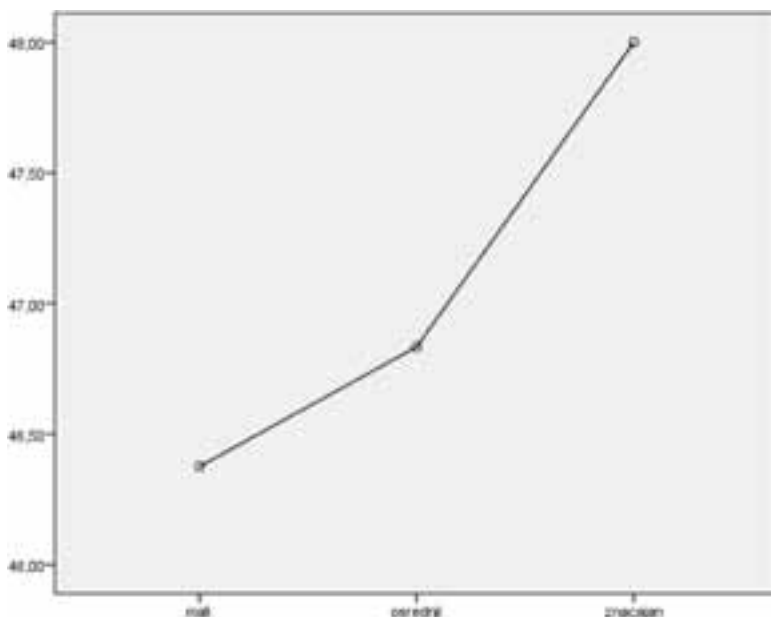
Табела 6. Друштвени садржаји у настави природе и друштва и идентитетска припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији (ANOVA)

	Збир квадрата	df	M	F	p
унутар групе	40,971	2	20,486	1,870	0,160
између група	1.095,708	100	10,957		
Укупно:	1.136,680	102			

Није утврђена статистички значајна разлика у резултатима три групе учитеља према њиховим проценама о доприносу наставних садржаја у настави природе и друштва у стицању основних знања ученика и развијању

осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији и њихових процена о идентитеској припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији: $F(1, 102) = 1,870, p = 0,160$. (Табела 6)

Дијаграм 2. Друштвени садржаји у настави природе и друштва и идентитетска припадност ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији (ScreePlot)

Уочљиво је да далеко највећи број учитеља сматра да наставни садржаји о друштву у настави природе и друштва значајно доприносе стицању основних знања ученика која им доприносе развоју идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. То показује јасан пад изломљене линије који према проценама учитеља иде од значајног, преко осредњег, до малог доприноса друштвених садржаја у настави природе и друштва у развоју идентитетске српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији код ученика млађег школског узраста. (Дијаграм 2)

ЗАКЉУЧЦИ И РАСПРАВЕ

Овим емпиријским истраживањем су утврђени бројни резултати о којима ће у овом делу рада бити расправе. Утврђен је несумњиви значај основних појмова о друштву и друштвеним односима који су садржани у наставним програмима и уџбеницима за наставу природе и друштва.

(Трбојевић *et al.*, 2015; Трбојевић и Шпановић, 2013) Наставни садржаји из области друштвених наука представљају основу која пружа темеље и доприноси ученицима да науче, правилно схвате и разумеју основне друштвене појмове, што ће им користити у даљем учењу и у решавању свакодневних животних проблема. (Трбојевић, 2019) Поред општег значаја за даље учење и свакодневни живот, друштвени садржаји у настави природе и друштва значајно доприносе и развијају осећаја идентитетске припадности код ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији. То су садржаји који се односе на историју и културно наслеђе Републике Србије.

Истраживањем је утврђено и да значајну улогу у подстицању, развијању и очувању идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији има образовање. Оно се значајно разликује у садашњости него у прошлости. (Тешмановић и Достић, 2018) У данашњим програмима су много заступљенији садржаји о друштву и друштвеним односима, али и даље нема довољно садржаја о Косову и Метохији. То је нарочито случај са наставом природе и друштва. (Миленовић и Симић, 2017) Зато се и истиче значај и потреба измене наставних програма у основној школи, пре свега у млађим разредима основне школе где је поменути образовни дефицит највише изражен. (Минић, 2014; 2012)

Утврђено је да су друштвени садржаји у уџбеницима за наставу природе и друштва заступљени у довољној мери. Као такви представљају добру основу за стицање основних знања за даље учење и за развијање идентитетске припадности. Недовољно су заступљени садржаји о Косову и Метохији и његовом културном наслеђу, или боље речено, они углавном и не постоје. То представља озбиљан проблем за разумевање културног наслеђа српског народа и Републике Србије на Косову и Метохији за све ученике млађег школског узраста, нарочито за ученике који живе и похађају школу на територији Централне Србије. Све то одражава се и на развијање осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији у целини.

На скали процена о идентитетској припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији, учитељи су највише вредновали ајтеме који одређују четири издвојене главне компоненте: 1) идентитет, 2) територијално одређење, 3) друштвена припадност и 4) самоодређење. О значају идентитета, пре свега личног идентитета, било је доста расправа и у теоријском одређењу проблема истраживања. Значај личног идентитета или лично *Ја*, представља све оне особине, способности и квалитете које једна индивидуа поједију и по чему се разликује од осталих индивидуа. Као таква она са свим тим личним одређењима постаје део одређене групе, колектива или заједнице.

У зависности од тога у којој мери ће бити спремна да се прилагоди посебностима осталих чланова групе, колектива или заједнице и остали чланови њој, зависи и њен социјални статус у групи, колективу или заједници.

Друга по значају издвојена компонента је *територијално одређење*. У приступу проблему овог спроведеног истраживања, ову компоненту не треба поистовећивати с појмом и/ или термином *испијансиво* који подразумева радикални регионализам и искључиву везаност за завичај. (GeigeriZeman, 2010) Овим истраживањем се испитивао допринос друштвених садржаја у настави природе и друштва у развијању осећаја идентитетске припадности ученика млађег школског узраста српском народу на Косову и Метохији, па би било погрешно ову издвојену компоненту тумачити на такав начин да она може бити схваћена као *испијансиво*. Без обзира на то, има доста сличности, нарочито када је у питању подручје Косова Метохије. Ову сличност не би међутим требало поистовећивати са политичким идентитетом, већ искључиво из безбедносних разлога који су одувек били осетљиво питање на Косову и Метохији, посебно након 1999. када је на Косову и Метохији успостављен међународни мировни протекторат.

Територијално одређење не подразумева само одређену територију и становништво које на њој живи. Под територијалним одређењем се подразумева и величина простора у одређеним временским периодима и промене, пре свега у бројности и кретању становништва и националној структури у одређеним временским периодима. (Мишовић, 1999: 70) Као што се види, поред демографског просторног, територијално одређење има и временску димензију. За ово спроведено истраживање територијално одређење је првенствено везано за степен развоја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији код ученика млађег школског узраста који су са територије Косова и Метохије у односу на ученике истог узраста који живе на подручју Централне Србије. Мада то истраживањем није утврђено, јер је због психофизичког развоја и могућности ученика млађег школског узраста њихова идентитетска припадност српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији испитивана посредно преко њихових учитеља, свакако да виши ниво осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији имају ученици који су са подручја Косова и Метохије.

Трећа по значају издвојена компонента је *друшћивена припадност*. Без обзира на извесна територијална разграничења на подручју Косова и Метохије после увођења међународног мировног протектората 1999. у многим срединама и даље живи становништво различите вероисповести. То се манифестује и на њихово различито доживљавање Републике Србије као матичне државе. Из наведеног разлога на одређеном, истом простору, постоје различите друштвене заједнице. Оне имају своја посебна

обележја. Различитост се огледа и њиховом образовању што представља универзалну детерминанту. (Јовановић Крањец, 2010) Разликује се и њихова идентитетска припадност.

Четврта издвојена компонента је *самоодређење*. У приступу проблему овог спроведеног истраживања, самоодређење подразумева право појединца из области личног права и права на избору у свим сферама друштвеног живота и рада. Када је у питању заједница подразумева њено уређење у свим сферама по жељи и потребама њених индивида, односно појединаца који чине заједницу. Како не постоје два идентична самоодређења, разумљиво је што су учитељи такође високо вредновали ајтеме који одређују ову компоненту. На подручју Косова и Метохије самоодређење је одувек била тежња српског народа.

На основу свих резултата овог спроведеног истраживања и критичких анализа приказаних у раду, намеће се општи закључак који је повезан и са општом претпоставком од које се пошло у истраживању *да друшћивени садржаји у насћави љприроде и друшћива значајно дојриносе развијању осећаја идентитетске припадности српском народу на Косову и Метохији и Републици Србији код ученика млађеј школској узрасћи*. Да би се то у будућности и постигло, неопходно је да се прошире наставни садржаји наставе природе и друшћтва у млаћим разредима основне школе друштвеним садржајима о Косову и Метохији који би поред стицања знања о Косову и Метохији допринела и развоју осећаја идентитетске припадности ученика млаћег школског узраста српском народу на Косову и Метохији и шире Републици Србији. Млаћи школски узрост је *љериод раној сћарћи*. На овом узрасту се идентификују бројне сметње у развоју и препреке у учењу и учешћу ученика и њихове изнадпросечне способности. (Миленовић, 2013; Илић, 2010; Сузић, 2008) Правовремено развијање осећаја идентитетске припадности српском народу ина Косову и Метохији и Републици Србији је од значаја за развој патриотизма код ученика, што је у данашњим друштвеним условима у којима се налази Република Србија и нарочито подручје Косова и Метохије од примарног значаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић 2018: Петар, Анђелковић, Расрбљавање српског народа и промена идентитета у глобализирајућем друшћтву. *Зборник радова Филозофској факулћети у Пришћини*, 48(2), 87–106.
- Bildiren, 2018: Ahmet, Bildiren, Family and Volunteer Partner Opinions on Young Athletes Project, *International Education Studies*, 11(5), 46–58.
- Geiger i Zeman 2010: Marija, Geiger i Zdenko, Zeman, Mjesto живљенја i integralna одрживост – vitalnost локалног u глобализирајућем свијету. *Друшћvena истраживања*, 19(3), 377–400.

- Илић 2010: Миле, Илић, *Инклузивна насјава*. Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет на Палама.
- Јовановић Крањец 2010: Милена, Јовановић Крањец, Демократизација образовања. *Иновације у насјави – часопис за савремену насјаву*, 23(4), 142–149.
- Kiiveri&Maatta 2012: Kaisa, Kiiveri&Kaarina, Maatta, Children's Opinions about Learning to Read, *Early Child Development and Care*, 182(6), 755–769.
- Лазић и Пешић 2015: Младен, Лазић и Јелена, Пешић, Утицај модернизације на компоненте националног идентитета у савременим европским државама. *Социологија*, 57(3), 357–379.
- Maluf 2016: Amin, Maluf, *Убилачки идентитет*. Београд: Мала лагуна.
- Melike&Selman Tunay 2012: Fraiz, Melike&Kamer, Selman Tunay, Prospective Teachers' Opinions Concerning Children's Rights, *Journal of Education and Learning*, 6(3), 118–128.
- Миленовић 2014: Живорад, Миленовић, Национални имиџ и редефинисање националног идентитета Срба на Косову и Метохији у периоду глобализације. *Башићина*, 24(36), 437–451.
- Миленовић 2013: Живорад, Миленовић, *Насјавник у инклузивној насјави*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Миленовић 2012: Живорад, Миленовић, Упоредна анализа образовања женског становништва у селима влашке регије Хомоље и метохијске жупе Гора. *Башићина*, 22(33), 233–249.
- Milenovic 2011: Zivorad, Milenovic, Inclusive Education as a consequence of the globalisation process. *Metodickiobzbori*, 6(12), 73–79.
- Миленовић 2010: Живорад, Миленовић, образовање горанске етничке заједнице на Косову и Метохији од 1918. године до данас. *Башићина*, 20(28), 223–230.
- Миленовић и Симић 2017: Живорад, Миленовић и Мирјана, Симић, Културно наслеђе о Косову и Метохији у уџбеницима Природе и друштва у млађим разредима основне школе. *Норма*, 22(2), 197–208.
- Минић 2014: Весна, Минић, *Учићели и насјавници основних школа о ошћијем образовању на Косову и Метохији*. Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену.
- Минић 2012: Весна, Минић. *Основно образовање у Србији у другој половини 20. века*. Универзитет у Приштини, Учитељски факултет у Призрену.
- Мишовић 1999: Слободан, Мишовић, Демографска слика и територијално одређење Косова и Метохије после Другог светског рата. *Војно дело*, 51(2), 70–100.
- Pranzo 2013: Diane, Pranzo, Children's Rights and Children's Voices in Contested Custody and Visitation Cases in Sweden and the US, *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 20(2), 283–290.
- Polat 2018: Suat, Polat, The Attitudes and Awareness of the Teacher Candidates about Cultural Heritage, *World Journal of Education*, 8(5), 49–62.
- Раденовић 2006: Сандра, Раденовић, Национални идентитет, етничитет, (критичка) култура сећања. *Филозофија и друшћиво*, 26(3), 221–237.
- Словић 2014: Срђан, Словић, *Косово и Метохија – њоследња ећаја расјада СФРЈ*. Институт за српску културу у Приштини.
- Сузић 2008: Ненад, Сузић, *Увод у инклузију*. Бањалука: ХБС.
- Тешмановић Достић 2018: Љиљана, Тешмановић и Синиша, Достић, Улога и значај образовања на простору Косова и Метохије некад и сад. *Башићина*, 28(44), 295–314.
- Trbojevicet al 2015: Aleksandra, Trbojevic, Biljana, Jeremic & Zivorad, Milenovic, Multimedia approach to the development of social concepts in class teaching – a view from the students' perspective. *Teme – Journal for social sciences*, 39(3), 867–885.

- Трбојевић 2019: Александра, Трбојевић, *Друштвени садржаји у настави природе и друштва – методички аспекти*. Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору.
- Трбојевић Шпановић 2013: Александра, Трбојевић и Светлана, Шпановић, Интегрисана настава природе и друштва у функцији формирања друштвених појмова. *Иновације у настави*, (2), 30–44.
- Härkönen & Stöckell 2019: Elina, Härkönen & Antii, Stöckell, Cultural Sustainability in Art-Based Interdisciplinary Dialogue. *International Journal of Art & Design Education*, 38(3), 639–648.

Živorad MILENOVIĆ

Vesna MINIĆ

SOCIAL CONTENTS IN THE TEACHING OF NATURE AND SOCIETY
AND THE DEVELOPMENT OF IDENTITY BELONGING
TO SERBIAN PEOPLE IN KOSOVO AND METOHİJA
AND THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The authors of this paper are studying the contribution of social contents in the teaching of Nature and Society on the development of identity belonging of pupils of earlier school age of the Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia. Starting from psycho-physical development and capacities of pupils of earlier school age the contribution of social content was researched indirectly via the identification of the teacher's assessment. By the theoretical study of the researched problem it was determined undoubtedly importance of basic concepts on society and social relationships which had been involved in curricula and textbooks for the teaching of Nature and Society. Syllabus from the field of social sciences represents fundament and contributes the pupils to learn, realize correctly and understand basic social concepts, which will be useful to them for solving everyday life-related problems. Besides general importance for further study and everyday life, social contents in the teaching of Nature and Society contribute significantly to the development of feelings of identity belonging with pupils of earlier school age to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia. These are contents relating to history and cultural heritage of the Republic of Serbia.

Regarding empirical research we started from the general hypothesis that social contents in the teaching of Nature and Society significantly contribute to the development of the feeling of identity belonging to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia with pupils of earlier school age. We also started from special hypotheses that this research will single out some components which determine identity belonging to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia, and that there is no significant difference in the teacher's assessments on the contribution of social contents in the teaching of Nature and Society in the development of feeling of identity belonging to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia with pupils of earlier school age. In order to determine that, in the first half of 2019 on the sample of 103 teachers of Pčinjski District a research shown in this paper was conducted.

Data gather by Scalar – IPSANKandMPC ($\alpha = 0,812$) were processed by factor analysis and the analysis of variance. Four components were singled out by factor's analysis which determined identity belonging of pupils of earlier school age to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia: 1) identity, 2) territorial determination, 3) social belonging and 4) self-determination ($KMO = 0,715$, $p = 0,000$, $3B = 58,278\%$). By variance analysis it was determined there was a significant difference in the results of the three groups of teachers on the contribution of social contents in the teaching of Nature and Society in the development of identity belonging of pupils of earlier school age to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia: $F(1, 102) = 1,870$, $p = 0,160$.

Based on all results of this conducted research and critical analyses shown in this paper, a general conclusion, which is connected with general hypothesis is imposed, and which we started from that *social contents in the teaching of Nature and Society contribute significantly to the development*

of feelings of identity belonging with pupils of earlier school age to Serbian people in Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia. In order to reach it in the future, it is necessary to enlarge syllabus of the teaching of Nature and Society in earlier classes of primary schools with social contents on Kosovo and Metohija which, besides knowledge acquisition on Kosovo and Metohija, would contribute to feelings development of identity belonging of pupils of earlier school age to Serbian people in Kosovo and Metohija and wider to the Republic of Serbia. Earlier school age is *the period of early start*. At this age numerous disturbances and obstacles in learning and participation of pupils and their over average capacities are being identified. Development of the feeling of identity belonging in a timely manner to Serbian people and the Republic of Serbia is important for the development of patriotism with pupils, which is considered to be of crucial importance in today's circumstances in which the Republic of Serbia and especially the area of Kosovo and Metohia are found.

Key words: Identity, national identity, territorial determination, social belonging, self-determination.